

Ειδωλολατρία στον βιβλικό Ισραήλ

Καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου
Τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.

Ο Ηλίας πλησίασε τον λαό και τους είπε: «Ως πότε εσείς θα κουτσαίνετε κι από τα δύο πόδια; Αν ο Κύριος είναι θεός, ακολουθήστε τον· κι αν είναι ο Βάαλ, ακολουθήστε εκείνον». Ο λαός όμως δεν του απαντούσε τίποτε¹.

Ένα από τα πλέον δυσεπίλυτα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ο μελετητής της *Παλαιάς Διαθήκης* συνιστά αναμφίβολα η κατανόηση των αιτίων της συνεχούς αμφιταλάντευσης των Ισραηλιτών ανάμεσα στον Γιαχβέ και στις διάφορες θεότητες του πολιτιστικού τους περιβάλλοντος, όπως αυτή περιγράφεται στο παραπάνω απόσπασμα από το Γ' βιβλίο των *Βασιλειών* αλλά και σε πολλά άλλα βιβλικά κείμενα. Φαίνεται σε πρώτη προσέγγιση πραγματικά ακατανόητο το πώς ένας λαός τη μια στιγμή βιώνει με ιδιαίτερα έντονο τρόπο την παρουσία του Θεού του μέσα στην ιστορία του και την αμέσως επόμενη στιγμή επιλέγει να ακολουθήσει έναν άλλον θεό. Σημειώνει χαρακτηριστικά ο βιβλικός αφηγητής:

Οι Ισραηλίτες είδαν τη θαυμαστή επέμβαση του Κυρίου κατά των Αιγυπτίων. Και ο λαός φοβήθηκε τον Κύριο και πίστεψε στον Θεό και στον Μωυσή, τον δούλο του.

Τότε ο Μωυσής και οι Ισραηλίτες έψαλαν στον Θεό τον παρακάτω ύμνο:

*Ας ψάλουμε στον Κύριο,
δόξα απέκτησε υπέρμετρη·
άλογα και καβαλάρηδες*

---

¹ Γ' Βασιλειών ιη' 21.

στη θάλασσα τους έριξε².

Όμως λίγες σελίδες παρακάτω το σκηνικό ανατρέπεται πλήρως:

Όταν ο λαός είδε ότι ο Μωυσής αργούσε να κατεβεί από το βουνό, μαζεύτηκαν γύρω από τον Ααρών και του είπαν: «Σήκω και φτιάξε μας θεούς που να προπορεύονται στον δρόμο μας, γιατί εκείνος ο Μωυσής, ο άνθρωπος που μας έβγαλε από την Αίγυπτο, δεν ξέρουμε τι απέγινε»³.

Μια απάντηση στο παραπάνω ερώτημα προϋποθέτει τη μελέτη του πλαισίου μέσα στο οποίο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η ισραηλιτική λαϊκή θρησκεία και το οποίο καθορίζεται από τις σχέσεις σε όλους τους τομείς (πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, θρησκευτικό) Ισραηλιτών και Χαναναίων. Οι σχέσεις αυτές, εχθρικές αρχικά, εξελίχθηκαν αργότερα σε σχέσεις συμβίωσης και τελικά συνύπαρξης των δύο λαών, με αναπόφευκτες συνέπειες μια σειρά από μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές στο σύνολο της ζωής του Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένης και της θρησκευτικής.

Αντίθετα με την εντύπωση που αφήνει η αφήγηση στο βιβλίο *Ιησούς Ναυή*, όταν παρουσιάζει μέσα από μια σειρά πολεμικών επιχειρήσεων ραγδαία την εξέλιξη των γεγονότων, η κατάκτηση της Χαναάν από τους Ισραηλίτες, όπως αφήνει να εννοηθεί το βιβλίο των *Κριτών*, ποτέ δεν επιτεύχθηκε πλήρως ούτε σε σύντομο χρονικό διάστημα ούτε υπήρξε προϊόν πολεμικής μόνον αντιπαράθεσης. Έτσι, ενώ ο Ισραήλ περιορίστηκε στην ορεινή χώρα, η παραλία, οι πεδιάδες και οι διάφορες πόλεις-κράτη παρέμειναν για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα στα χέρια των Χαναναίων:

Η φυλή Μανασσή δεν έδιωξε τους κατοίκους από την πόλη Βαιθσάν, που είναι η Σκυθόπολη, ούτε από τα χωριά της ούτε από τα περίχωρά της· ούτε επίσης τους κατοίκους από τις πόλεις Θανάκ και Δωρ κι από τα χωριά τους, ούτε τους κατοίκους από τις πόλεις Βαλάκ, Μαγεδώ και Ιεβλαάμ, από τα περίχωρά τους κι από τα χωριά τους. Έτσι, οι Χαναναίοι εξακολούθησαν να κατοικούν στην περιοχή αυτή⁴.

² Έξοδος ιδ' 31 - ιε' 1.

³ Έξοδος λβ' 1.

⁴ Κριταί α' 27.

Όσο διάστημα οι δύο λαοί παρέμεναν εδαφικά χωρισμένοι, οι μεταξύ τους σχέσεις ήταν εχθρικές. Το πέρασμα όμως των Ισραηλιτών από τον ημινομαδικό τρόπο ζωής στον αγροτικό δημιούργησε τις προϋποθέσεις στενότερης επαφής των δύο λαών. Ο σαφής εδαφικός διαχωρισμός των πρώτων χρόνων υποχώρησε βαθμιαία, με αποτέλεσμα οι ισραηλιτικές φυλές να έρθουν σε επαφή με τους γηγενείς και να γνωρίσουν τον πολιτισμό των πόλεων:

Έτσι, οι Ισραηλίτες εγκαταστάθηκαν ανάμεσα στους Χανααναίους, στους Χετταίους, στους Αμορραίους, στους Φερεζαίους, στους Εναίους και στους Ιεβουσαίους. Πήραν τις κόρες τους για γυναίκες τους, έδωσαν τις δικές τους κόρες στους γιους εκείνων, και λάτρεψαν τους θεούς τους⁵.

Για να γίνει από τον σύγχρονο αναγνώστη της *Βίβλου* κατανοητή η διαδικασία πρόσληψης χαναανιτικών λατρευτικών τύπων από τους Ισραηλίτες, που, όπως προκύπτει από το παραπάνω κείμενο, στην *Παλαιά Διαθήκη* περιγράφεται ως αυτονόητη συνέπεια των επαφών τους με τους γειτονικούς τους λαούς, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία των θρησκευτικών αντιλήψεων των αρχαίων λαών της περιοχής.

Σε κοινωνίες με απλή δομή και χωρίς μεγάλες κοινωνικές διαστρωματώσεις μεταξύ των μελών τους, όπως είναι οι νομαδικές φυλές και οι περισσότεροι λαοί της νοτιοδυτικής Ασίας, αποκλειστική θέση στον χώρο του Θεού κατέχει συνήθως μία μοναδική θεότητα, η οποία λατρεύεται από το σύνολο του λαού. Κάθε λαός έχει έναν Θεό, ο οποίος είναι αποκλειστικά δικός του και αναλαμβάνει να τον προστατεύει απέναντι στους Θεούς των άλλων λαών. Η ιδέα αυτή υπόκειται ακόμη και στον Δεκάλογο, ο οποίος δεν αρνείται την ύπαρξη άλλων Θεών, αλλά απαγορεύει τη λατρεία τους από τους Ισραηλίτες:

Ο Κύριος μίλησε και έδωσε τις εξής εντολές: Εγώ είμαι ο Κύριος ο Θεός σου που σε έβγαλα από την Αίγυπτο, από τον τόπο της δουλείας. Δεν θα υπάρχουν για σένα άλλοι θεοί εκτός από μένα ... εγώ είμαι ο Κύριος ο Θεός σου, Θεός που απαιτώ αποκλειστικότητά⁶.

⁵ Κριταί γ' 5-6.

⁶ Έξοδος κ' 1-3,5.

Εφόσον όμως κάθε Θεός είναι στενά συνδεδεμένος με έναν λαό, όταν ο βασιλιάς Σολομώντας, προκειμένου να διευρύνει τις διπλωματικές του σχέσεις με τα βασίλεια της περιοχής, παντρεύεται διάφορες πριγκίπισσες των γειτονικών με τον Ισραήλ λαών, αναγκάζεται να οικοδομήσει στην Ιερουσαλήμ ιερά και για τις γυναίκες του:

Την εποχή εκείνη οικοδόμησε ο Σολομώντας λατρευτικό τόπο για τον Χαμώς, το είδωλο της Μωάβ, και για τον Μιλκόμ, το είδωλο των Αμμωνιτών, και για την Αστάρτη, το σιχαμερό είδωλο των Σιδωνίων⁷.

Ανάλογη προς την ιδέα της στενής σύνδεσης ενός Θεού με έναν συγκεκριμένο λαό είναι και εκείνη, σύμφωνα με την οποία διάφορες Θεότητες είναι συνδεδεμένες με συγκεκριμένους τόπους τα όρια των οποίων δύσκολα μπορούν να υπερβούν. Έτσι, η μακροχρόνια εγκατάσταση των Ισραηλιτών στην ορεινή Χαναάν δημιούργησε βαθμιαία την εντύπωση στους γύρω λαούς ότι ο Γιαχβέ είναι ένας Θεός των βουνών. Αυτή η αδιανόητη για τη σύγχρονη θεολογική σκέψη αντίληψη ήταν τόσο αυτονόητη για τους λαούς της περιοχής, ώστε λαμβανόταν υπόψη ακόμη και κατά τον σχεδιασμό των πολεμικών επιχειρήσεων:

Οι Σύριοι τράπηκαν σε φυγή και τους καταδίωξαν οι Ισραηλίτες. Ο ίδιος ο γιος Άδερ, ο βασιλιάς της Συρίας, σώθηκε με το άλογο κάποιου ιππέα. Ο βασιλιάς του Ισραήλ τους επιτέθηκε και πήρε ως λάφυρα όλα τα άλογα και τα άρματα, προξενώντας έτσι μεγάλη καταστροφή στη Συρία ... Τότε οι άνθρωποι του βασιλιά της Συρίας του είπαν: «Ο Θεός του Ισραήλ είναι Θεός των βουνών και όχι Θεός των κοιλάδων, γι' αυτόν τον λόγο μας νίκησαν· αν όμως τους πολεμήσουμε στην πεδιάδα, ασφαλώς θα τους νικήσουμε»⁸.

Εξίσου χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνδεσης ενός Θεού με κάποιον τόπο αποτελεί και η περίπτωση του Ναιμάν, του αρχιστρατήγου του στρατού της Συρίας, ο οποίος, όταν θεραπεύτηκε θαυματουργικά από τον προφήτη Ελισαίο, θέλησε από ευγνωμοσύνη να λατρέψει τον Γιαχβέ και στη Δαμασκό. Κάτι τέτοιο όμως ήταν αδύνατο, αφού ο Γιαχβέ ως Θεός του Ισραήλ μόνο σε ισραηλιτικό έδαφος μπορούσε να

⁷ Γ' Βασιλειών ια' 5-6.

⁸ Γ' Βασιλειών κα' 20-23.

λατρεύεται. Για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό ο Ναιμάν ζήτησε από τον Ελισαίο:

«Σε παρακαλώ, ας δοθεί στον δούλο σου λίγο από αυτό το κόκκινο χώμα, ίσο με δύο φορτώματα μουλαριών, γιατί από τώρα και στο εξής εγώ δεν θα προσφέρω ολοκαυτώματα και θυσίες σ' άλλους θεούς, παρά μόνο στον Κύριο»⁹.

Στον βαθμό που οι θεοί δεν μπορούν να υπερβούν τα όρια του τόπου τους, απομάκρυνση από έναν τόπο σημαίνει χωρισμό από τον θεό της περιοχής. Έτσι, ο Δαβίδ, απευθυνόμενος στον Σαούλ, λέει για όσους τον κατηγορούν:

Ας είναι καταραμένοι ενώπιον του Κυρίου, γιατί με καταδιώκουν σήμερα, και δεν μ' αφήνουν να ζήσω ήσυχος στη χώρα που έδωσε ο Κύριος στον λαό του για ιδιοκτησία τους. «Πήγαινε» μου λένε «αλλού να λατρέψεις άλλους θεούς»¹⁰.

Κατά ανάλογο τρόπο οι εξόριστοι στη Μεσοποταμία Ισραηλίτες αναρωτιούνται:

*«Πώς να τραγουδήσουμε τις ωδές του Κυρίου
σε ξένη γη;»¹¹*

Εφόσον, λοιπόν, κάθε περιοχή έχει τους δικούς της θεούς, οι οποίοι κατά κάποιον τρόπο συνιστούν το περιβάλλον του ανθρώπου, και εφόσον κανόνας επιβίωσης κάθε ανθρώπου είναι η προσαρμογή στο περιβάλλον του, η λατρεία του τοπικού θεού γίνεται απαραίτητη προϋπόθεση ζωής για όποιον ζει στη συγκεκριμένη περιοχή. Αυτό συνέβη και με τους εποίκους από τη Μεσοποταμία που οι Ασσύριοι εγκατέστησαν στη Σαμάρεια μετά την καταστροφή του βασιλείου του Ισραήλ:

Ο βασιλιάς της Ασσυρίας έφερε από την περιοχή της Βαβυλώνας εποίκους που κατάγονταν από τη Χουθά, την Αϊά, την Αιμάθ και από την Σεπφαρουαϊμ, τους εγκατέστησε στις πόλεις της Σαμάρειας, στα σπίτια των Ισραηλιτών. Έτσι, πήραν στην κατοχή τους τη Σαμάρεια και κατοίκησαν στις γύρω πόλεις. Αυτοί, όταν αρχικά εγκαταστάθηκαν εκεί, δεν λάτρευαν τον Κύριο· έτσι ο Κύριος τους

⁹ Δ' Βασιλειών ε' 17.

¹⁰ Α' Βασιλειών κς' 19.

¹¹ Ψαλμοί ρλς' 4.

έστειλε λιοντάρια που κατασπάραξαν αρκετούς. Απευθύνθηκαν, λοιπόν, στον βασιλιά της Ασσυρίας και του είπαν: «Οι ξένοι λαοί που έφερες και εγκατέστησες στις πόλεις της Σαμάρειας δεν γνωρίζουν τον νόμο του Θεού της χώρας. Μη γνωρίζοντας όμως το νόμο του Θεού της χώρας, αυτός έστειλε λιοντάρια εναντίον τους που τους θανατώνουν». Τότε ο βασιλιάς της Ασσυρίας έδωσε διαταγή και είπε: «Στείλτε εκεί ανθρώπους, να πάνε να μείνουν μαζί τους και να τους διδάξουν τον νόμο του Θεού της χώρας». Έτσι, έστειλαν έναν από τους ιερείς που είχαν εκτοπιστεί από τη Σαμάρεια, κι εκείνος εγκαταστάθηκε στη Βαιθήλ και τους δίδασκε πώς να λατρεύουν τον Κύριο¹².

Κάτι ανάλογο συνέβη προφανώς δύο αιώνες νωρίτερα και με τους Ισραηλίτες. Όταν εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Χαναάν, γνώρισαν τον τρόπο ζωής των γηγενών, έμαθαν την καλλιέργεια της γης και την εκτροφή των ζώων και είδαν πώς οι Χανααναίοι τιμούσαν τους Θεούς τους. Η προσαρμογή των Ισραηλιτών στον τρόπο ζωής των μόνιμα εγκατεστημένων κατοίκων της χώρας σήμαινε παράλληλα και υιοθέτηση στοιχείων από τις λατρευτικές τους τελετές, αφού σε όλους τους αρχαίους λαούς τέτοιες τελετές ήταν στενά συνδεδεμένες με κάθε σημαντικό γεγονός της ζωής. Για τον Χανααναίο αγρότη το τελετουργικό της γιορτής της πρωτοχρονιάς το φθινόπωρο ή της γιορτής της συγκομιδής κατά τις αρχές του καλοκαιριού ήταν το ίδιο απαραίτητο με τη σπορά και τον θερισμό, γιατί η λατρεία των Βααλίμ, των διάφορων δηλαδή υποστάσεων του Θεού της ευφορίας Βάαλ, ήταν αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας της καλλιέργειας της γης. Γι' αυτόν τον λόγο όλα τα ιερά της βασιλικής θρησκείας (αιθαλή δένδρα, θυσιαστήρια σε υψώματα, πηγές, ζόανα της Θεάς Ασερά, λίθινες στήλες, κλπ) ενσωματώθηκαν τόσο εύκολα στη λαϊκή θρησκεία του Ισραήλ και συνέχισαν να παίζουν τον ρόλο τους, παρά τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες διάφορων βασιλιάδων και τη σκληρή πολεμική των προφητών. Καλλιέργεια της γης χωρίς παράλληλη άσκηση της βασιλικής λατρείας ήταν για τους ανθρώπους της εποχής αδιανόητη, όπως σαφώς προκύπτει από την απάντηση των Ρηχαβιτών στον προφήτη Ιερεμία, όταν εκείνος τους πρόσφερε κρασί:

---

¹² Δ' Βασιλειών ιζ' 24-28.

«Εμείς δεν θα πιούμε κρασί, γιατί ο πρόγονός μας ο Ιωναδάβ, γιος του Ρηχάβ, μας διέταξε: “Ποτέ να μην πιείτε κρασί, ούτε εσείς ούτε οι απόγονοί σας. Ούτε σπίτια να χτίσετε, ούτε σιτηρά να σπείρετε, ούτε αμπέλια ν’ αποκτήσετε, αλλά να κατοικήετε σε σκηνές όλη σας τη ζωή, για να ζήσετε πολλά χρόνια σ’ αυτήν τη χώρα, στην οποία κατοικήετε σαν ξένοι”. Εμείς υπακούσαμε στις παραγγελίες του προγόνου μας του Ιωναδάβ να μη πίνουμε ποτέ στη ζωή μας κρασί, ούτε εμείς ούτε οι γυναίκες μας ούτε οι γιοι μας ούτε οι κόρες μας, και να μη χτίζουμε σπίτια για να κατοικήσουμε σ’ αυτά· ποτέ δεν αποκτήσαμε αμπέλια, χωράφια και σιτηρά, αλλά μένουμε σε σκηνές, υπακούοντας και κάνοντας σύμφωνα με όλα όσα μας πρόσταξε ο πρόγονός μας ο Ιωναδάβ”»¹³.

Μόνον όποιος παραμένει ως ξένος στη χώρα, δεν κατοικεί κάπου μόνιμα, δεν καλλιεργεί τη γη και δεν τρέφεται με τα προϊόντα της, δεν κινδυνεύει να παρασυρθεί στη λατρεία του Βάαλ. Η προσαρμογή, λοιπόν, των Ισραηλιτών στις νέες συνθήκες ζωής δεν μπορούσε να γίνει χωρίς παράλληλη πρόσκτηση στοιχείων από τη χαναναϊτική θρησκεία. Έτσι, οι Ισραηλίτες χρησιμοποίησαν τα τοπικά ιερά των Χαναναίων και μιμήθηκαν τις λατρευτικές τους συνήθειες, προσφέροντας στους ίδιους με εκείνους τόπους ίδιες θυσίες και γιορτάζοντας τις ίδιες αγροτικές γιορτές. Στον βαθμό όμως που ο Ισραήλ προσλαμβάνει τον πολιτισμό της Χαναάν και μαζί με αυτόν και τις θρησκευτικές του δομές, υπεισέρχεται και ο Γιαχβέ στον χώρο του πολυθεϊσμού. Προσλαμβάνοντας ο Γιαχβέ χαρακτηριστικά των χαναναϊκών θεοτήτων εύκολα συγχέεται στη λαϊκή αντίληψη με την τοπική υπόσταση του Ελ ή του Βάαλ.

Ο συγκρητισμός επομένως της λαϊκής θρησκείας του Ισραήλ δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αναπόφευκτη συνέπεια προσαρμογής του στις κοινωνικές δομές της Χαναάν. Αυτός είναι ο λόγος που η αντίδραση των προφητών κατά του πολυθεϊσμού και της ειδωλολατρίας εκδηλώνεται συχνά ως κοινωνική κριτική. Δεν είναι το αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης που υπαγορεύει το περιεχόμενο του προφητικού κηρύγματος, αλλά ο κίνδυνος που διαφαίνεται για τον μονοθεϊσμό από

¹³ Ιερεμίας κβ’ 6-10.

την πρόσληψη των κοινωνικών δομών της Χαναάν. Για τους προφήτες ο Γιαχβέ δεν είναι ο αποκλειστικός Θεός του Ισραήλ, αλλά Θεός όλων των λαών και ρυθμιστής της παγκόσμιας ιστορίας. Η επέμβαση του Γιαχβέ στην ανθρώπινη ιστορία εκδηλώνεται με την εκλογή ενός λαού, ο οποίος θα κληθεί να παίξει έναν ειδικό ρόλο στο σχέδιό του για την ανθρωπότητα. Η ειδική σχέση του Θεού με τον Ισραήλ καθορίζεται από μια συμφωνία, τη διαθήκη, που προβλέπει δικαιώματα και υποχρεώσεις και για τα δύο συμβαλλόμενα μέρη. Όμως η αυξανόμενη κοινωνική αδικία και καταπίεση που επικρατεί στον Ισραήλ σημαίνει για τους προφήτες απόρριψη της διαθήκης και ισοδυναμεί, παρά την προσφορά θυσιών στον Γιαχβέ, με ειδωλολατρία. Κατά συνέπεια, ο Ισραήλ θα κριθεί με τα ίδια κριτήρια και θα αντιμετωπίσει την ίδια τιμωρία με τους γειτονικούς του λαούς.

Μέσα από πλήθος παραδειγμάτων επιχειρούν οι προφήτες να διαλύσουν τις ψευδαισθήσεις των ακροατών τους για ασφάλεια και ευημερία, οι οποίες γεννιούνται από την εσφαλμένη κατανόηση της διαθήκης. Έτσι, στην πεποίθηση του λαού ότι η συνεπής προσφορά θυσιών προς τον Γιαχβέ του εξασφαλίζει την ατιμωρησία, οι προφήτες δεν διστάζουν να διακηρύξουν την πλήρη απόρριψη της λατρείας από τον Θεό, αντιπροτείνοντας ταυτόχρονα την άσκηση της δικαιοσύνης:

*Προσφορά αγάπης θέλω και όχι θυσιών,
επίγνωση του Θεού παρά ολοκαυτώματα¹⁴*

βεβαιώνει ο Θεός με το στόμα του προφήτη Ωσηέ. Επίγνωση του Θεού στην προκειμένη περίπτωση δεν σημαίνει βαθιά θεογνωσία ή φιλοσοφικό ενδιαφέρον για την εξιχνίαση του μυστηρίου του Θεού, αλλά δυνατότητα να αναγνωρίσει ο λαός την παρουσία του Γιαχβέ στην ιστορία του. Η μη αναγνώριση της παρουσίας του Γιαχβέ στην ιστορία ισοδυναμεί με την παραδοχή ότι αυτός δρα και ενεργεί στον χώρο του μύθου και επομένως αδιαφορεί για την πορεία των ανθρωπίνων πραγμάτων. Στόχος της λατρείας σε αυτήν την περίπτωση είναι ο εξευμενισμός της θεότητας με θυσίες για την επίτευξη ατομικών επιδιώξεων και όχι η συνεργασία με τον Θεό για την απαλλαγή του κόσμου από το κακό. Έτσι, όμως ο Γιαχβέ εξομοιώνεται

¹⁴ Ωσηέ ζ' 6.

με τους διάφορους Θεούς των μυθικών αφηγήσεων και η προσφορά λατρείας σε αυτόν είναι ειδωλολατρία. Στην ίδια γραμμή σκέψης κινείται και ο προφήτης Ιερεμίας, ο οποίος, επιπλήττοντας τον βασιλιά Ιωακείμ για την εγωκεντρικότητά του, τον κατηγορεί ότι αγνοεί τον Θεού:

Αλίμονο σ' εκείνον που χτίζει το σπίτι του με αδικίες, που προσθέτει ορόφους με ατιμίες· σ' εκείνον που εκμεταλλεύεται τη δουλειά των συνανθρώπων του, που τον μισθό τους για τον κόπο τους δεν τον πληρώνει. «Έχτισες για σένα ένα σπίτι καλοσχεδιασμένο, με ανώγεια ευάερα και με μεγάλα παράθυρα, επενδυμένα με ξύλο κέδρου και βαμμένα με κόκκινο χρώμα. Νομίζεις πως θα καταφέρεις να βασιλέψεις, ενώ προκαλείς την οργή του Θεού όπως ο πρόγονός σου ο Αχάζ; Εσύ και το περιβάλλον σου δεν πρόκειται να περάσετε τη ζωή σας τρώγοντας και πίνοντας· το καλύτερο για σένα θα ήταν να κρίνεις δίκαια και να αποδίδεις δικαιοσύνη. Όμως εσείς δεν ξέρετε να κρίνετε δίκαια τον φτωχό ούτε να αποδίδετε δικαιοσύνη στον αδύναμο. Δεν είναι αυτό συνέπεια του ότι εσύ δεν γνωρίζεις εμένα;» λέει ο Κύριος. Πρόσεξε! Ούτε βλέπεις ούτε σκέφτεσαι σωστά· έχεις παρασυρθεί πλήρως από την πλεονεξία σου και ενδιαφέρεσαι μόνο να χύνεις το αίμα των αθώων, διαπράττοντας αδικίες και φόνους¹⁵.

Έξι αιώνες αργότερα ο απόστολος Παύλος θα συμπληρώσει στην *Προς Κολοσσαείς Επιστολή* του την παραπάνω εξίσωση. Αν ο εγωκεντρισμός, η κύρια πηγή της κοινωνικής αδικίας, ισοδυναμεί με άγνοια του Θεού, άρα η πλεονεξία, η κύρια έκφραση του εγωκεντρισμού, ισοδυναμεί με ειδωλολατρία¹⁶.

Εφόσον όμως ο λαός, παρά τον έντονο προφητικό έλεγχο, εξακολουθεί να αδιαφορεί για όσα ο νόμος του Θεού προβλέπει υπέρ των φτωχών και των αδυνάτων, δεν βλέπουν οι προφήτες άλλη διέξοδο από την καταστροφή του Ισραήλ. Ο απόλυτος μονοθεϊσμός θα επιτευχθεί μόνον όταν ο Ισραήλ κατά την περίοδο της αιχμαλωσίας ξεκομμένος από την εθνική του κοιτίδα και χωρίς κρατική οργάνωση, αναδειχτεί σε πραγματικό λαό του Γιαχβέ.

¹⁵ *Ιερεμίας κβ' 13-17.*

¹⁶ γ' 5.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα από τα πλέον δυσεπίλυτα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ο μελετητής της *Παλαιάς Διαθήκης* συνιστά αναμφίβολα η κατανόηση των αιτιών της συνεχούς αμφιταλάντευσης των Ισραηλιτών ανάμεσα στον Θεό τους και στις διάφορες θεότητες του πολιτιστικού τους περιβάλλοντος.

Μια απάντηση στο παραπάνω ερώτημα προϋποθέτει τη μελέτη του πλαισίου μέσα στο οποίο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η ισραηλιτική λαϊκή θρησκεία και το οποίο καθορίζεται από τις σχέσεις σε όλους τους τομείς (πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, θρησκευτικό) Ισραηλιτών και Χανααναίων. Οι σχέσεις αυτές, εχθρικές αρχικά, εξελίχθηκαν αργότερα σε σχέσεις συμβίωσης και τελικά συνύπαρξης των δύο λαών, με αναπόφευκτες συνέπειες μια σειρά από μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές στο σύνολο της ζωής του Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένης και της θρησκευτικής.

Για να γίνει από τον σύγχρονο αναγνώστη της *Βίβλου* κατανοητή η διαδικασία πρόσληψης χαναανιτικών λατρευτικών τύπων από τους Ισραηλίτες, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία των θρησκευτικών αντιλήψεων των αρχαίων λαών της περιοχής. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές κάθε λαός έχει έναν Θεό, ο οποίος είναι αποκλειστικά δικός του και αναλαμβάνει να τον προστατεύει απέναντι στους Θεούς των άλλων λαών, και κάθε Θεός είναι συνδεδεμένος με έναν συγκεκριμένο τόπο τα όρια του οποίου δύσκολα μπορεί να υπερβεί. Εφόσον όμως κάθε περιοχή έχει τους δικούς της Θεούς, οι οποίοι κατά κάποιον τρόπο συνιστούν το περιβάλλον του ανθρώπου, και εφόσον κανόνας επιβίωσης κάθε ανθρώπου είναι η προσαρμογή στο περιβάλλον του, η λατρεία του τοπικού Θεού γίνεται απαραίτητη προϋπόθεση ζωής για όποιον ζει στη συγκεκριμένη περιοχή. Αυτό συνέβη και με τους Ισραηλίτες. Όταν εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Χαναάν, γνώρισαν τον τρόπο ζωής των γηγενών, έμαθαν την καλλιέργεια της γης και την εκτροφή των ζώων και είδαν πώς οι Χανααναίοι τιμούσαν τους Θεούς τους. Η προσαρμογή των Ισραηλιτών στον τρόπο ζωής των μόνιμα εγκατεστημένων κατοίκων της χώρας

σήμαινε παράλληλα και υιοθέτηση στοιχείων από τις λατρευτικές τους τελετές, αφού η λατρεία των Βααλίμ, των διάφορων δηλαδή υποστάσεων του Θεού της ευφορίας Βάαλ, ήταν αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας της καλλιέργειας της γης. Γι' αυτόν τον λόγο όλα τα ιερά της βααλικής θρησκείας (αιθαλή δένδρα, θυσιαστήρια σε υψώματα, πηγές, ξόανα της Θεάς Ασερά, λίθινες στήλες, κλπ) ενσωματώθηκαν τόσο εύκολα στη λαϊκή θρησκεία του Ισραήλ και συνέχισαν να παίζουν τον ρόλο τους, παρά τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες διάφορων βασιλιάδων και τη σκληρή πολεμική των προφητών.

Ο συγκρητισμός επομένως της λαϊκής θρησκείας του Ισραήλ δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αναπόφευκτη συνέπεια προσαρμογής του στις κοινωνικές δομές της Χαναάν. Αυτός είναι ο λόγος που η αντίδραση των προφητών κατά του πολυθεϊσμού και της ειδωλολατρίας εκδηλώνεται συχνά ως κοινωνική κριτική. Δεν είναι το αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης που υπαγορεύει το περιεχόμενο του προφητικού κηρύγματος, αλλά ο κίνδυνος που διαφαίνεται για τον μονοθεϊσμό από την πρόσληψη των κοινωνικών δομών της Χαναάν. Η ειδική σχέση του Γιαχβέ με τον Ισραήλ καθορίζεται από τη διαθήκη. Όμως η αυξανόμενη κοινωνική αδικία και καταπίεση που επικρατεί στον Ισραήλ σημαίνει για τους προφήτες απόρριψη της διαθήκης και ισοδυναμεί, παρά την προσφορά θυσιών στον Γιαχβέ, με ειδωλολατρία. Στην ίδια ακριβώς γραμμή με τους προφήτες κινείται και ο απόστολος Παύλος, ο οποίος θα ταυτίσει την ειδωλολατρία με την πλεονεξία (Κολ. 3:5), η οποία συνιστά αναμφίβολα την πηγή κάθε κοινωνικής αδικίας. Εφόσον όμως ο λαός, παρά τον έντονο προφητικό έλεγχο, εξακολουθεί να αδιαφορεί για τον νόμο του Θεού, δεν βλέπουν οι προφήτες άλλη διέξοδο από την καταστροφή του Ισραήλ. Ο απόλυτος μονοθεϊσμός θα επιτευχθεί μόνον όταν ο Ισραήλ κατά την περίοδο της αιχμαλωσίας ξεκομμένος από την εθνική του κοιτίδα και χωρίς κρατική οργάνωση, αναδειχτεί σε πραγματικό λαό του Γιαχβέ.